
STEFAN (STEFANICA) CRNOJEVIĆ

Dorđe Borozan

Stefan Crnojević, osnivač dinastije Crnojevića, glavni je akter brojnih dešavanja na teritoriji današnje Crne Gore sredinom XV vijeka u kojima je na prostoru Gornje Zete izrastala posebnost Crne Gore, sazdana u borbi protiv pretendenata nad njom, srpskoga despota Đurađa Brankovića, hercegovačkoga hercega Stefana Vukčića Kosače, Mletačke republike i Osmanske imperije. Pred tim izazovima i opasnostima Stefan Crnojević suočavao se s problemima za koje najčešće nije imao ni materijalne ni ljudske moći. Snalazeći se između sukobljenih strana načinom koji ga je učinio izuzetno zanimljivom ličnošću, ostavio je dubok trag u crnogorskoj povijesti. Taj romantični, robustni vitez, uporni graditelj i mudri čuvar držvanopravne zetske tradicije, pokazao se kao izuzetno vješt političar i diplomata. Čini se da je u historiografskoj procjeni ostao u sijenci svojih sljedbenika, sina Ivana i unuka Đurđa Crnojevića. Upravo stoga smatramo da je

njegovom političkom i ratničkom djelu potrebno posvetiti veću pažnju. On, naime, svojim likom i djelom stoji u pročelju svake priče o dinastiji Crnojević, kao osnivač i graditelj državne tradicije na čijim je temeljima sagrađen osećaj slobodarstva i otpora koji čini zlatnu nit crnogorskoga srednjovjekovlja oslonjenog na ideje i domete dinastije Vojislavljevića i Balšića. Izdvajajući prostor pod nazivom Gornja Zeta i pretvarajući ga u temeljno uporište ranije državnopravne tradicije, Stefan Crnojević je saznao njenu posebnost i predao je u nasljeđe, kazujući svojom političkom umješnošću kako se utire put državnoj posebnosti u krajnje nepovoljnim uslovima.

Priča, ona istorijska, o Stefanu (Stefanici) Crnojeviću, trećem sinu Đuraša Đuraševića – Crnojevića, počinje s 1426. godinom kad se bilježi prvi pomen o njemu.

Iako su i danas istoriografski prisutne razne pretpostavke o porijeklu i imenu Stefanovih prethodnika, podatak da se od 1351. pominju u jednoj od poslanica Cara Dušana kao „de patribus Zente“ i da su vladali prostorom Oblika, Lješa i Kastruma, govori da se radi o feudalnoj porodici s nesumnjivim plemićkim porijeklom. U jednom ugovoru od 20. aprila iz 1393. postoji podatak o njihovoj predaji Lješa Mlečićima i proširenju svojih poседа u južnom dijelu Gornje Zete. Iste godine Crnojevići su potpisali prijateljski ugovor sa Dubrovačkom republikom. Svakako najpoznatija ličnost iz toga perioda jeste Radič Crnojević koji se pobunio protiv tadašnjega zetskog vladara Đurađa II Stracimirovića Balšića i s bratom Dobrivojem u jesen 1395. zauzeo Grbalj i napadao opsednuti Kotor. Na njihovoj strani bili su Paštrovići i Lušičani. Kao pobjednik iz tih sukoba izašao je Đurađ koji 31. maja 1396. javlja mletačkom Senatu o Radičevoj pogibiji i preuzimanju njegovih poседа – Budve, Paštrovića i sela u dijelu kotorskoga distrikta.

Istorijski izvori od tada do navedenoga pomena Stefana (Stefanice) Crnojevića pominju Đurađa i Lješa Crnojevića koji su se odmetnuli i priklonili Mlečanima, čuvajući na taj način pošede u zaleđu Kotora i Budve. Time su se uključili u borbu za preuzimanje baštine Balšića. Naime, od kada je despot Stefan Lazarević predao vodstvo nad Zetom svome sestriću Đurađu Brankoviću, shodno zavještanju Balše III, takođe njegovome sestriću, koji je umro na njegovom dvoru 1421, na oblasti Balšića pretenduju srpski despot, Mlečani i herceg Stefan Vukčić Kosača, za kojega se 1411. preudala Jelena Balšić, majka Balše III.

Na osnovu ugovora zaključenoga u Vučitrnu 1426. između Mletačke republike i Despotovine, Kotor, Ulcinj, Grbalj, Paštrovići i Skadar s okolinom pripali su Veneciji, a Drivast, Bar, Budva i Luštica despotu Stefanu Lazareviću. Brdoviti krajevi iznad Kotora i Budve, kojima su vladali spomenuti Crnojevići, ostali su u sastavu despotovine. Nakon smrti despota Stefana Lazarevića (1427) prilike u Zeti su se komplikovale. Koristeći slabost centralne vlasti, Crnojevići se postupno osamostaljuju, a od vremena prvog pada Despotovine pod osmansku vlast (1439), glavni suparnici nad Gornjom Zetom postali su Stefan Crnojević i Stefan Vukčić Kosača. Mletačka sklonost ka Crnojevićima bila je posljedica uvjerenja da budući položaj Gornje Zete zavisi od sve uticajnijih Crnojevića. Suparništvo i saradnja između Stefana Crnojevića i hercega Stefana Vukčića Kosače istislo je i dovelo u pitanje vlast despota Brankovića. Otkad je Stefan Crnojević s braćom stao na stranu Venecije počelo je istiskivanje Kosače s pošeda Donje Zete.

Nastojanje despota Brankovića, nakon obnove despotovine, da se nagodi s Venecijom o povratku zapošednutih djelova Zete ostalo je bez uspjeha. Stvarni gospodar Zete van primorskih

gradova bio je Stefan Crnojević i njegova braća s kojima Mlečani vode pregovore, a nakon smirivanja pobune u Grblju, kao nagradu za učinjene usluge zaključuju ugovor o datim povlasticama na prihode od solana u Grblju, kuću u Kotoru, godišnju platu od 800 dukata i obećanje da će iz zatočeništva osloboditi Stefanova sina Ivana. Shodno tome ugovoru Stefan je imenovan za „vrhovnog vojvodu Zete“ s obavezom da dva mjeseca godišnje ratuje za Veneciju.

Naime, vrijeme sukoba despota Brankovića s Mlečanima koristio je Stefan Crnojević za postupni uspon i unutrašnje uređenje zemlje, obnavljajući ranije podignute zadužbine i grad Žabljak koji su prije 50 godina Balšići pretvorili u snažno trgovačko uporište. Njegov prestiž u prostoru Gornje Zete oštetio se kad je ugovorom s Mletačkom republikom o ofanzivnom i defanzivnom savezu, krajem tridesetih godina XV vijeka, postao uticajni sljedbenik dinastičkoga nasljeđa Balšića.

Za Ivanova sina Đerđa Đurđa (Đurađa) Kastriota, po islamiziranju poznatijega pod imenom Skenderbeg, ta rodbinska veza zeta i šuraka imaće poseban smisao i značaj, naročito otkad je Skenderbeg zagospodario Krojom 1443. i postao do smrti 1468. simbol hrišćanskog otpora osmanskome nadiranju u Evropi.

Te porodične veze i ratno savezništvo proširile su se kasnijom ženidbom Stefanova sina Ivana s porodicom Đorđa Arijanita. Iz toga braka su Ivanovi sinovi Đurđe, Stevan i Stanko.

Ivan se drugi put oženio Marom, kćerkom Stefana Vukčića Kosače.

Politika Stefana i Ivana Crnojevića svela se na odbranu i samoodržanje mukom stečenih teritorija i pretvaranje Gornje Zete u slobodarsko uporište Crne Gore.

Mletački Senat želio je po svaku cijenu izbjeći sukobe s Portom i njenim povjerenicima (vazalima) kakav je tada već bio

Stefan Vukčić, pa je sporazum Stefana Crnojevića i kotorskoga kneza smatran nepotrebnim. Još dok su Osmanlije zaposijedale Srbiju, despot Đurađ Branković, nakon pada despotovine 1439, pokušavao je sačuvati pošede u Zeti. Kad su njegovi izaslanici u Veneciji tražili da im se ustupi Ulcinj, mletački Senat je uvjeren da su i Stefan Vukčić i Đurađ Branković osmanski vazali i da se njihovih zahtjeva najlakše osloboditi time što su tvrdili kako oni žele prvenstveno očuvati mir s Osmanskim carstvom.

Senat se držao devize da stečeno teškim diplomatskim i ratnim naporom ne treba olako prepustiti. Držao se obećanja datoga stanovništvu da ih neće prepustiti drugom gospodaru, dok god to bude moguće.

Đurađ Branković je i januara 1440. predlagao Senatu da mu preda Ulcinj.

I dok je Đurađ Branković pleo političku mrežu oko ugarskoga dvora, kako bi impresionirao mletački Senat, a zatim i preko Dubrovnika ostvario planove o čuvanju Zete, Stefan Vukčić pripremio je svoj pohod na Zetu, pridobijajući obećanjima zetsku vlastelu.

Crnojevići još nijesu istupali javno protiv despota Đurađa, ali su vješto izbjegavali da se s njim sporazumiju. Navikli da budu gospodari u brdima, odupirali su se despotovim nastojanjima da se ponašaju kao njegovi podanici.

Svi Đurađevi planovi da sačuva Zetu i gradove u primorju propali su kad je polovinom aprila 1441. sultan oslijepio njegove sinove – Grgura i Lazara koji su bili taoci na njegovu dvoru.

Đurađev boravak u Dubrovniku koristi Stefan Crnojević za obraćanje Malom vijeću molbom za pomirenje s despotom, što je i despotu odgovaralo, ali se on već bio sklonio iz Dubrovnika. Odlazeći krajem jula 1441. u Ugarsku, despot je sva nadanja da sačuva pošede u Zeti vezao za ugarske pohode protiv Osmanlija.

Od druge polovine septembra 1441. borbu za Gornju Zetu nastavio je Stefan Vukčić i nakon preuzimanja katuna: Goljemade, Goričani, Krusi, Beri i Ozrinići, izgleda načerao Stefana Crnojevića da mu kao taoca ustupi sina Ivana. Ivan će u tome svojstvu na Stefanovu dvoru ostati 10 godina.

Vukčićeva gospodarstva Gornjom Zetom i nastojanja da ovlada i Donjom Zetom, đe se s mletačkim vlastima stalno sukobljavao, okončana su postupnim uzmicanjem pred mletačkom kampaњjom. Kad je Vukčić zagospodario Barom, Senat je odlučio da s njim i Crnojevićem nastavi pregovore, s proljeća 1442, uz istovremeno pripremanje flote za opomenu i upozorenje. Ne čekajući da do sukoba dođe, Vukčić je u Veneciju uputio poslanike da izraze despotovu spremnost na ustupanje Donje Zete i Drivasta. Tome je razlog bio neuspjelo nastojanje Stefana Vukčića i Stefana Crnojevića da zagospodare Budvom i njenom okolinom.

Rascjep u porodici Crnojevića, odnosno razlaz Stefana s braćom zbog pomaganja bosanske vojvodi, iskoristili su Mlečani. Polovinom jula 1442. Stefan Vukčić je, poslije neuspjelih pregovora s Mlečanima, napustio Zetu. Nakon toga mletački Senat je preko predstavnika u Kotoru i Skadru otpočeo srediđivanje prilika u primorju u skladu sa sporazumom s Đurađem Brankovićem iz 1435. godine.

U takvim okolnostima tri brata Stefana Crnojevića stali su na stranu Mletačke republike. Tako se vraćanjem pošeda i lokalnoga stanovništva Stefanov brat Kojčin dokopao zvanja velikoga vojvode s godišnjim prinadležnostima (platom) od 900 perpera. Te novce izdavala je kotorska blagajna za njega, njegova dva brata i šest njihovih sinova. Za pridobijanje Stefana Crnojevića bila je predviđena znatno veća suma u iznosu od 600 dukata. Mletačka angažovanost na pridobijanju lica koja su omogućila preuzimanje kontrole nad stanovništvom u zet-

skom primorju i skadarskoj Albaniji, ostvarivala se uz uporno istiskivanje Stefana Vukčića koji je, pustošeći mletačke posede, napuštao Zetu krajem 1442. Mlečani su nastojali da Stefana Crnojevića odvoje od Vukčića, a on je u strahu za svoga sina Ivana, taoca na Vukčićevom dvoru, bio prinuđen da odbija mletačke ponude. Nakon upornih borbi oko Skadra i gradova u Crnogorskome primorju, Vukčiću su ostali prostori Gornje Zete kojima je ranije gospodario Stefan Crnojević. Događaji u Bosni i akcije ugarskoga kralja Vladislava, despota Đurđa Brankovića i Janoša Hunjadija protiv Osmanlija, doveli su Vukčića u težak položaj jer kao sultanov vazal nije mogao računati na očekivanu pomoć.

Stefan Crnojević, u sukobu s braćom, našao se u situaciji da Senatu ponudi vjernost i prihvatanje sporazuma ukoliko mu oslobode sina iz zarobljeništva. Odnosi između Stefana Crnojevića i njegove braće nijesu postali srdačniji ni nakon njegova priklanjanja Mlečanima tokom 1444. i 1445. godine jer se Vukčićev uticaj u Gornjoj Zeti još osećao.

Despot Đurađ Branković do 1448. nije preduzimao ništa na obnovi vlasti u Donjoj Zeti. S Crnojevićima je bio u sporazumu i nije se protivio njihovim povlasticama i platama dobijenim od Mletačkoga senata. Mletačko prisustvo u severnoj Albaniji nije izazvalo otpor Đurđa Kastriota – Skenderbega, utoliko prije što se upravo njegova vojska i teritorija našla na udaru osmanske vojske. Uostalom, značajan uspjeh mletačke politike u Zeti i Albaniji bio je mir sa Skenderbegom i saradnja sa Stefanom Crnojevićem. Smatrali su da bi upravu nad primorjem mogli obezbijediti uspješnim sporazumom s Crnojevićima. Nakon uspješnih pregovora gospodar Gornje Zete Stefan Crnojević priznat je od strane mletačkog Senata za „vrhovnoga vojvodu Zete“ s godišnjom platom od 500 dukata, uz obavezu da godišnje dva

mjeseca ratuje za Republiku o svome trošku. Vlasti Republike su polovinom jula 1451. izdale svečanu povelju o postignutom sporazumu, ali zbog uplitanja Dubrovčana i sukoba u porodici Crnojevića, do ratifikacije nije došlo. Stefan je uskoro potom potisnuo svoju braću uklanjajući ih s političke pozornice. Senat je priznao Stefanu teritorije koje je oduzeo braći (Kojčinu i Đurašinu i njihovim sinovima) i da prihodi od carina u Kotoru pripadnu njemu uz obavezu da umiri Grbalj i obezbijedi Kotoranima nesmetano korišćenje poseda u tome kraju.

Saradnja prema tome dogovoru otpočela je polovinom februara 1452. kad je Crnojević na zakletvu vjernosti Republici Svetoga Marka primio od kotorskoga kneza vojvodsku palicu i zastavu. Ne sa svojom vojskom, već s Vlasima koji su se ranije doselili u kotorski distrikt, Stefan je opustošio Grbalj, pohvatao i poubijao vođe pobune. Ta treća po redu pobuna Grbljana otkad se Kotor (1420) našao pod mletačkom vlašću bila je po posljedicama najteža i najtragičnija (30 osuđenih na smrt vješanjem, a preko 200 oćeranih u izgnanstvo).

Stefan Crnojević se nakon gušenja grbljanske pobune dva puta borio protiv vojske kojom su komandovale vojvode despota Đurđa Brankovića – Altoman i Toma Kantakuzin i u oba slučaja im nanio teške poraze 1451. i 1452. godine šireći granice do rijeke Morače, tako da su Bjelopavlići, Malonšići, Pješivci i Lužani došli pod njegovu vlast. Mletački Senat je kao nagradu za taj uspjeh odobrio znatnu novčanu pomoć i omogućio da njegov sin Ivan prestane biti talac na dvoru Stefana Vukčića.

U izvorima je zabilježeno da je Stefan Crnojević očekujući nove napade vojske despota Đurađa Brankovića tražio od kotorskoga providura da mu pošalje pomoć za odbranu Žabljaka, Soko Grada i Meduna. Iako se i Senat nije složio s tim zahtjevima, Stefan Crnojević je potisnuo despotove snage s čitavoga

prostora Gornje Zete, slomio otpor međunškoga vojvode Miloša, zapošeo krajeve oko Zete i Morače, u Podgorici razvio zastavu Sv.Marka i ojačao svoju prijestonicu Žabljak. Despotu Đurđu Brankoviću, u Zeti je ostao samo Medun koji je pao pod osmansku vlast 1455. godine. Time su teritorijalne veze između Crne Gore i Despotovine bile prekinute.

Dakle, krajem maja 1453, kad se hrišćanski Carigrad udavio u talasima dolazećega islama, na prostoru onovremene Crne Gore Stefan Crnojević u sukobima i saradnji sa Stefanom Vukčićem Kosačom, Mlečanima i despotom Đurđem Brankovićem s prostora Gornje Zete vodio je bitke u kojima je ime Gornje Zete sve poznatije pod nazivom Crne Gore ulazilo u stranice crnogorske i evropske istorije, postajući simbol očuvanja njenoga državnog i nacionalnog identiteta.

Navedena hronika događaja vezanih za upravu Gornjom Zetom vojvode i gospodara Stefana (Stefanice) Crnojevića, pokazuje da je riječ o ličnosti od izuzetnog značaja i osnivaču dinastije Crnojevića.

Padom Smedereva 1459. završila se srednjovjekovna državotvorna istorija Srbije. Crna Gora je tokom druge polovine XV vijeka u prostoru poznatom pod nazivom Gornja Zeta, kasnije nazivanim Crna Gora, baštinila srednjovjekovne državotvorne tradicije, vezujući se za evropski, mediteranski i balkanski prostor svojim ukupnim političkim nacionalnim i vjerskim bićem.

Stefan Crnojević i Đorđe Kastriot Skenderbeg simbolizuju srednjovjekovno viteštvo koje je na prostorima zapadnog Balkana, današnje Crne Gore i ševerne Albanije, ostalo u pamćenju po otporu oluji koja je s istoka dospjela na prostore Balkana i bila velika prijetnja Evropi utonuloj u duhovni i kulturni renesansni preobražaj. U sudaru s islamom hrišćanstvo, prvenstveno pravoslavno, našlo se pred velikim iskušenjem. Katolička Evro-

pa, bez dovoljno sluha za vapaj pravoslavne Vizantije i balkanskih srednjovjekovnih država, u Đurđu Kastriotu – Skenderbegu, Stefanu i Ivanu Crnojeviću videla je izvjesnu nadu zahvaljujući mletačkim providurima koji su slali upozorenja da zvona na uzbunu zvone, ali to za baršunaste renesansne dvorove i papstva nije bilo dovoljan razlog za organizovan otpor nadirućoj oluji s istoka.

Ugovor koji je Mletačka republika zaključila s Osmanskom imperijom polovinom aprila 1454. omogućio joj je da uredi odnose od ulaza u Boku Kotorsku do Bojane, da otkloni opasnosti i pretenzije sultanovoga štićenika hercega Stefana Vukčića Kosače na Gornju Zetu i omogući zetskome vojvodi Stefanu Crnojeviću da legalizuje mletačku zaštitu nad oblašću kojom je upravljao.

Sporazum zaključen u Vranjini 6. septembra 1455. između Stefana Crnojevića u ime „zetskog zbora“ koji su činili predstavnici 51 „družine ili opštine“ i Zuana Bolanija o prihvatanju mletačke vlasti bez ikakve prinude“ uz obavezu ratovanja za Republiku do Lješa i Zadrima, dokle se protezala mletačka vlast, uz prihvatanje poreskih obaveza kakve su bile u vrijeme Balšića i mletačku spremnost da prizna nadležnosti zetskoga mitropolita, govore o prvom uzajamnom i samostalnom pravnom aktu kojim se izražava nastavljanje državnотvorne tradicije iz vremena dinasta Balšića.

Iako su tim sporazumom regulisani odnosi između Mletačke republike i gornjozetskoga vojvode i ratničkih družina, u realnosti ta mletačka zaštita bila je samo nominalna. Tim sporazumom Stefan Crnojević postao je gospodar Gornje Zete tako da od njega počinje dinastička loza Crnojevića.

I u Albaniji su mletačke vlasti zaštitu svojih poседа uredile sporazumom s Đorđem Arijanitom Komninom, imenujući ga za

vojvodu od Drača do Skadra uz godišnju platu od 300 dukata. Međusobne obaveze podrazumijevale su i da svojim postupcima poštuje vojvodsku čast „veličanstvenoga Stefana Crnojevića“, što upravo kazuje o vrlo povoljnome odnosu Republike prema Crnoj Gori i njenome gospodaru.

Za vrijeme Stefana Crnojevića nije zapamćen nijedan veći napad osmanske vojske na Crnu Goru. Jedino su iz Meduna, koji je despotov zapovjednik Miloš predao Turcima, vršeni povremeni pljačkaški upadi. U namjeri da pomogne svome zetu, Skenderbeg je jula 1457. tražio od mletačkoga Senata prelaz preko mletačke teritorije na prostore Gornje Zete, ali dozvolu nije dobio.

Česti upadi vojske Stefana Crnojevića na sušedne oblasti hercega Stefana Vukčića bili su predmet tužbi kojima se herceg obraćao Senatu, napominjući da je od sultana dobio Zetu na upravu.

U postupcima mletačkoga Senata i načinu plaćanja određene provizije vidi se da je Stefan Crnojević bio pouzdaniji saveznik i miljenik Republike Sv. Marka.

S padom Smedereva 20. juna 1459. hercegu Stjepanu Vukčiću je postalo sasvim jasno da će i on uskoro doći na red, ukoliko se ne poveže s nekim od evropskih dvorova. Tako su napadi i provokacije protiv zetskoga gospodara prepušteni vojvodama Meduna tokom 1458. i 1459. godine. Stefan Crnojević tražio je pomoć, i od kotorskoga providura dobio 300 boraca koji su, nakon kraćeg boravka, vraćeni. U aprilu 1460. stigao je mletačkoj vladi zahtjev sultana da se Gornja Zeta preda shodno ugovoru zaključenom između despota Đurđa Brankovića i sultana Mehmeda II iz 1456. godine. Senat je taj zahtjev odbio navodeći da se radi o mjestima koja su srpski despot i bosanski herceg izgubili u sukobima s njihovim štićenikom Stefanom Crnojevićem. Tako 1460. Stefan Crnojević je u više navrata tražio pomoć

od Mlečana za zaštitu tvrđava Žabljak i Soko i isplatu ugovorene plate. Česti odlasci izaslanika mletačkih vlasti u Zeti sultanu kazuju o nevoljama sa kojima su se zetski gospodar i njegovi sinovi Ivan i Đurđe suočavali iščekujući sudar sa sultanovom vojskom, čemu se nadao i Stefan Vukčić, javljajući Mlečanima o tome u februaru 1462.

Do većih opasnosti po Crnu Goru od osmanskih napada moglo je doći od početka mletačko-osmanskoga rata započetog sukobom u Moreji i pada Bosne 1463. godine. Ipak, zetski gospodar uspio je očuvati dobre odnose s Mletačkom Republikom. Na robe nabavljane u primorskim gradovima nije plaćao carine, koristio je stare solane u Grbaljskome polju, uspješno je rješavao granične sporove prema Budvi i s Ratačkom opatijom i jedino je s kotorskim vlastima dolazio u česte sporove oko zapošednutih poседа iznad Grblja. Stoga je kotorski providur, kako se navodi u dokumentima zabranio prevoz oko 400 stari žita, koje je u vrijeme opšte oskudice uputio svome zetu Đerđ Skenderbeg. Posredujući u tome sporu Vijeće desetorice u januaru 1464. poništilo je tu zabranu, podsećajući kotorskoga kneza na zasluge koje je Stefan Crnojević u ranijim slučajevima učinio Republici. Kako je to posljednji podatak iz mletačkih izvora, pretpostavlja se da je Stefan Crnojević umro te 1464. ili tokom 1465. godine i sahranjen je na ostrvu Kom na Skadarskom jezeru u porodičnoj grobnici.

Ukupnim djelovanjem Stefan Crnojević je znamenita ličnost crnogorske istorije, osnivač dinastije koji je „u zaleđu mletačkih primorskih gradova“, današnjeg crnogorskog primorja u nasljeđe svom sinu Ivanu ostavio „sazdanu i prilično samostalnu državu“.

...

Uspon vlastelinske porodice Crnojević, posebno za vrijeme Stefana kome smo u ovome radu posvetili posebnu pažnju, pratile su stalne borbe za očuvanje i proširenje poседа. Od vremena Balšića, kad su prvi Crnojevići imali samo mali poсед Oblik u Zabožani i nekoliko sela u skadarskom kraju, do vremena kad su postali gospodari lovcenskoga kraja i čitavoga ševeroistočnog masiva Gornje Zete, njihova djelatnost prepoznaje se u često iznuđenim političkim obrtima između srpskoga despota, hercega Stjepana i Mletačke republike. Veći uspon Crnojevića prepoznaje se poslije prvoga pada Despotovine (1439) i vezuje se za ličnost Stefanice (Stefana) Crnojevića kojega istorijski izvori prate od 1426. godine. Pad Despotovine iskoristio je da uz pomoć Kosače ovlada djelovima Gornje Zete. Kad je Kosača provalio u Gornju Zetu i oteo despotu, Stefan je stao na njegovu stranu i za tu uslugu dobio pomenute katune za koje je kao jemstvo svoje odanosti dao u taoce svoga sina Ivana kojega je iz desetogodišnjeg zatočeništva izbavio uz pomoć Venecije 1452. godine.

Nastojeći da učvrsti vlast, Stefan je bio prinuđen da lavira između Kosače, despota Brankovića i Venecije. Pritom se koristio i porodičnim vezama s Kastriotima. Te veze su dobile na značaju kad se 1443. godine odmetnuo Đurađ Kastriot, a Ivan sa svojim sinovima pružao mu nesebičnu pomoć u odbrani opšednute Kroje.

Svakako najveći uspjeh Stefana Crnojevića je u tome što je uspio da probudi kolektivnu svijest i poveže ratne družine i katunske zajednice, teritorijalizovane na području Gornje Zete i na taj način započeo proces formiranja države. Osamostaljenjem prostora Gornje Zete otpočela je sve češća i trajna primjena naziva Crna Gora kao teritorijalno-političke cjeline. Zapravo iz takve

zajednice izrastao je novi društveni sloj s obilježjima sitnoga ratničkog plemstva, pronijari iz vremena Balšića i Crnojevića koji se u Vranjinskome ugovoru iz 1455. pominju u vezi sa zahtjevima mletačkim vlastima „da zadrže iste običaje koje su imali u vrijeme gospodina Balše“. Uostalom, logična je pretpostavka da su i vlastelinske porodice Crnojevići kao i ranije Balšići izrasle iz starijeg sloja poluvojničkih katunskih zajednica.

Stefan Crnojević ostavio je svome nasljedniku zajednicu koja je već bila duboko ukorijenjena u narodnu tradiciju. Njegov sljedbenik prolazio je kroz slična i teža iskušenja, održavajući po svaku cijenu prepoznatljivi državni subjektivitet Crne Gore.